

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi

Cumhuriyet Theology Journal

| cuid.cumhuriyet.edu.tr |

Founded: 1996

Available online, e-ISSN: 2528-987X

Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Observations on Amir Ali Shîr Nawâî's Patronage of Science and His Interest in Music

Seyid Muhammed Taki Hüseyini^{1,a,*}, Milad Salmani^{2,b}

¹ Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Islamic Art and History, Sivas/Türkiye

² Ankara Music and Fine Arts University, Faculty of Music Sciences and Technologies, Department of Musicology, Ankara/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 23/01/2025

Accepted: 30/04/2025

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

Amir Ali Shîr Nawâî, one of the prominent political and cultural figures of Islamic civilization, stands out as a multifaceted personality with his roles as a statesman and a patron of culture. Born into a family holding high-ranking positions within the Timurid state, Nawâî was exposed to the circles of political and scholarly elites from an early age through his father's connections. This environment enabled him to cultivate his political and intellectual acumen at a young age. Receiving a comprehensive education in major intellectual centers of the era, including Herat, Shiraz, Mashhad, Sabzevar, Bukhara, and Samarghand, Nawâî gained profound knowledge in various fields such as religious sciences, literature, philosophy, and arts. Upon completing his education, he entered politics at the invitation of Sultan Husayn Bayqara, assuming various administrative roles and eventually ascending to the position of vizier. During his tenure as vizier, Nawâî drew inspiration from the administrative practices of eminent viziers such as Nizam al-Mulk al-Tusi and Rashid al-Din al-Hamadani, placing knowledge and culture at the core of his governance. Under his patronage, numerous structures addressing the social needs of the time were constructed, including mosques, madrasas, libraries, hospitals, gardens, tekkes, and zawiyas. Additionally, he organized scholarly and artistic gatherings that brought together scholars, poets, artists, and thinkers, making these assemblies a significant driving force behind the intellectual and cultural dynamism of the period. Through Nawâî's support, valuable works were produced in diverse fields such as medicine, philosophy, astronomy, Quranic exegesis, history, literature, calligraphy, and music, contributing significantly to the intellectual heritage of Islamic civilization. Nawâî's influence is particularly noteworthy in the fields of book arts and music. As an indirect student of the renowned music theorist Abd al-Qadir al-Maraghi, Nawâî demonstrated a deep interest in music, engaging with both its theoretical and practical aspects. His patronage provided considerable prestige to the musical arts and performers of his time. Thanks to his encouragement, the Khorasan region emerged as a center of excellence in various branches of music during the 15th century, producing numerous masters of the art. Nawâî's engagement with music extended beyond mere patronage; his theoretical understanding and practical contributions to this field were reflected in his works. This article examines the life, works, and cultural patronage of Amir Ali Shîr Nawâî, with a particular focus on his expertise and contributions to the field of music. Nawâî's relationship with music is analyzed under four main headings: "encouragement and patronage," "cultural and musical assemblies," "composition and performance," and "authorship." By doing so, this study aims to provide a comprehensive evaluation of Nawâî's interest in and contributions to the musical arts, offering insights into his broader impact on the cultural and intellectual landscape of his time.

Keywords: Islamic arts, Patronage of Science, Patronage of the Arts, Music, Ali Shîr Nawâî

Emir Ali Şîr Nevâî'nin İlim Hamiliği ve Musikîye İlgisi Üzerine Tespitler

Süreç

Geliş: 23/01/2025

Kabul: 30/04/2025

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Öz

Emir Ali Şîr Nevâî, gerek şairliği gerekse devlet kademesinde yürüttüğü görevlerle önde gelen bir şahsiyettir. Timurlular'ın (1370-1507) üst düzey yöneticilerinden sayılan bir ailenin mensubu olarak Nevâî, babasının çevresi dolayısıyla çocukluk yıllarından itibaren devlet erkânı ve ilim çevreleriyle temasta bulunmuş ve erken yaşlarda ilim ve siyaset öğrenmiştir. Nevâî, dönemin ilim merkezlerinden Herât, Şirâz, Meşhed, Sebzevâr, Buhârâ ve Semerkant gibi şehirlerde aldığı kapsamlı eğitimle dinî ilimler, edebiyat, felsefe ve sanat gibi alanlarda derin bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra, Sultan Hüseyin Baykara'nın (1470-1506) emriyle siyasete atılmış, çeşitli idarî görevler üstlenmiş ve nihayet vezirlik makamına kadar yükselmiştir. Nevâî, vezirlik görevi sırasında Nizâmülmülk (ö. 485/1092) ve Hâce Reşidüddin Hemedânî (ö. 718/1318) gibi büyük vezirlerin icraatlarından ilham alarak yönetim anlayışının merkezine ilim ve kültürü yerleştirmiştir. Onun himayesinde, dönemin toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak çok sayıda câmi, medrese, kütüphane, hastane, tekke ve zâviye inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra, düzenlediği ilim ve sanat meclisleriyle âlimler, şairler, sanatçılar ve düşünürleri bir araya getirmiştir. Bu meclisler, dönemin entelektüel ve kültürel hayatının önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Nevâî'nin desteğiyle tıp, felsefe, astronomi, tefsir, tarih, edebiyat, hat ve musikî gibi birçok alanda değerli eserler ortaya konmuştur. Bu eserler, İslâm medeniyetinin entelektüel mirasına önemli katkılar sağlamıştır. Nevâî, özellikle kitap sanatları ve musikî alanındaki etkisiyle dikkat çekmektedir. Ünlü musikîşinâs Abdülkâdir-i Merâğî'nin (ö. 838/1435) dolaylı öğrencisi sayılan Nevâî, gerek ilim gerek sanat olarak musikîye ilgi göstermiş ve hem nazarî hem de amelî boyutlarıyla ilgilenmiştir. Onun sanatçılara sağladığı himaye, dönemin musikî sanatına ve icracılarına büyük bir itibar kazandırmıştır. Nevâî'nin teşvikleri sayesinde, Horasan bölgesi 15. yüzyılda musikînin çeşitli dallarında uzmanlaşmış birçok üstadın yetiştiği bir merkez hâline gelmiştir. Nevâî'nin musikîye yönelik ilgisi yalnızca destek ve teşvikle sınırlı kalmamış, aynı zamanda bu alandaki teorik bilgi ve uygulamalarını eserlerine de yansıtmıştır. Bu makalede öncelikle Emir Ali Şîr Nevâî'nin hayatı, eserlerini ve sanat hamiliğini genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bununla birlikte onun özellikle musikî alanındaki bilgisi ve katkılarını değerlendirdirilmiştir. Çalışmada Nevâî'nin musikî ile ilişkisi “teşvik ve himaye”, “kültür ve musikî meclisleri”, “tasnif ve bestekârlık” ve “telif” olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir ve böylece onun musikî ilmine ve sanatına katkıları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Sanatları, İlim Hamiliği, Sanat Hamiliği, Mûsikî, Ali Şîr Nevâî

^a huseyni@cumhuriyet.edu.tr

^{ID} 0000-0003-2709-2315

^b milad.salmani@mgu.edu.tr

^{ID} 0000-0002-4261-8760

Citation / Atıf: Hüseyini, Seyid Muhammed Taki – Salmani, Milad. “Emir Ali Şîr Nevâî'nin İlim Hamiliği ve Musikîye İlgisi Üzerine Tespitler”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 29/1 (Haziran 2025), 113-131. <https://doi.org/10.18505/cuid.1625757>

Giriş

İslâm tarihi boyunca pek çok siyasi şahsiyetin benimsediği politikalar ve aldıkları tedbirler, ilmî ve kültürel çalışmalarda önemli ilerlemelerin kaydedilmesini sağlamıştır. İslâmiyet'in ilk asrında ilmî faaliyetlerin temelini Sanskritçe, Farsça, Süryanice, Kiptice ve Yunanca eserlerin Arapçaya tercümesi oluşturmuştur. Bu tercüme faaliyetleri, öncelikle Emevî hükümdarı Yezîd b. Muâviye'nin (ö. 64/683) oğlu Hâlid'in (ö. 85/704) bireysel girişimleriyle başlamıştır. Hâlid'in talebi doğrultusunda, kimya, astronomi ve tıp alanlarında yazılmış bazı eserler, Marianos ve Staphon isimli rahipler tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir.¹ Bu tercüme faaliyetleri Mervân b. Hakem (684-685), Ömer b. Abdülazîz (717-720) başta olmak üzere diğer Emevî halifeleri dönemlerinde de sürdürülmüştür. Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr (ö. 158/775) zamanında ilmî faaliyetler daha da yoğunlaşmıştır. Süryânîce, Sanskritçe, Kiptîce, Farsça ve Yunancadan; felsefe, mantık, geometri, matematik, tıp ve astronomi gibi aklî ve tecrübî ilimler konularında çeşitli eserler, Yuhannâ b. Bıtrîk, İbn Buhtîşû, Muhammed b. İbrâhim el-Fezârî, İbn Mukaffa', Patrik Sergios ve Curcîs b. Cibrâîl gibi şahsiyetler tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. Mansûr tarafından bu eserler için Hizânetü'l-hikme adıyla bir kütüphane kurulmuş ve bu kütüphaneler adeta bir enstitü olarak çalışmaların disiplinli bir şekilde devam etmesini sağlamıştır. Hârûnürreşîd (ö. 193/809) döneminde Arapçaya tercümelerle beraber telîf hareketi de hız kazanmıştır. Hârûnürreşîd'in emri ile Ebû Sehl b. Nevbaht ile Yuhannâ b. Mâseveyh yönetiminde birçok mütercim tarafından Farsça ve Yunanca başta olmak üzere birçok dilden eserler tercüme edilmiştir. Tercüme ve telîf eserlerin ve ilim erbâbının sayısı çoğalınca, Mansur'un kurduğu Hizânetü'l-hikme yetersiz kalarak Hârûnürreşîd tarafından Beytü'l-hikme adıyla yeni bir kütüphane inşa edilmiştir. Bu tercüme ve telîf faaliyetleri Hârûnürreşîd'in oğlu Halife Me'mûn (ö. 218/833) zamanında da hızını korumuş ve çalışma alanı daha da genişlemiştir.² Bu dönemlerde hendese, felsefe, tıp ve musikî konularında telif edilmiş eserlerin getirilmesi için çevre ülkelerle birçok heyetler gönderilmiştir. Elde edilen eserler de zamanın büyük bilginleri olan Ya'kûb b. İshâk el-Kindî, Huneyn b. İshâk, Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf ve Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî gibi âlimler tarafından veya onların gözetiminde tercüme edilmiştir.³

İslâm medeniyetinin gelişiminde ve ilerlemesinde, İslâm coğrafyasında kurulan devletlerdeki vezirlerin önemli katkıları olmuştur. Abbasî, Büveyhî, Selçuklu, Gaznevî, İlhânî, Celâyirî, Osmanlı gibi devletlerde vezirlik makamını üstlenen şahsiyetler, kurdukları medreseler, kütüphaneler ve hastanelerle âlimlere ve talebelere verdikleri desteklerle medeniyetin zenginleşmesine büyük katkı sağlamışlardır. Bu vezirler arasında Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî (ö. 190/805), Muhammed b. Muhammed et-Temîmî (ö. 329/940), Muhammed b. Ahmed (ö. 330/942), Muhammed b. Hüseyin el-Kummî (ö. 360/970), Nasîrüddevle İbn Bakıyye (ö. 367/978), Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995), Bahâüddevle Sâbûr b. Erdeşîr (ö. 416/1025), Nizâmü'l-mülk-i Tûsî, Tâcü'l-mülk-i Şîrâzî (ö. 486/1093), Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî (ö. 672/1274), Sâhib Ata Fahreddin Ali (ö. 687/1288), Sadr-ı Cihân

¹ Muhammed b. İshak Nedîm, *el-Fihrist*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 787, 793.

² Detaylı bilgi için bk. Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür (Bağdat'ta Yunanca Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumu)*, çev. Lütfü Şimşek (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003).

³ Mâcid Fahrî, *Tarihu'l-Felsefetü'l-İslâmîyye* (Beyrut: Dâru'n-Neşr, 1974), 28.

Ahmed b. Halid Zencânî (ö. 697/1298) ve Hâce Reşîdüddîn-i Hemedânî gibi önemli isimler bulunmaktadır. Bu şahsiyetlerden biri de Timurlu İmparatorluğu'nun veziri Emir Ali Şîr Nevâî'dir. Nevâî'yi diğer vezirlerden farklı kılan özelliklerinden biri, sadece naklî veya aklî ilimlere değil aynı zamanda sanata ve çeşitli sanat dallarına da büyük önem vermesidir. Bu özellikleri onu hem edebî hem de siyasî anlamda öne çıkararak önemli bir şahsiyet olmasını sağlamıştır. Musikî ilmi ve sanatı da Nevâî'nin önemseydiği alanlardan biri olmuştur.

Ali Şîr Nevâî bugüne kadar pek çok ilmî çalışmaya konu olmuştur. Öyle ki Türkiye'de Nevâî üzerine yapılan çalışmalar hakkında bir bibliyografya da hazırlanmıştır.⁴ Ne var ki onun ilmi hamiliği ve özellikle de mûsikîye olan ilgisi hakkında pek fazla çalışma tespit edilememiştir. Bununla birlikte Nevâî'nin eserlerindeki müzik terimleri hakkında bir çalışma bulunmaktadır.⁵

Bu çalışmada “Nevâî'nin ilim hamiliğinde mûsikîye özel bir ilgisi var mıydı?” problem sorusundan hareketle kendi eserleri ve özellikle çağdaşlarının eserlerinden yola çıkarak onun hamiliği ve mûsikîye ilgisi tespit edilmeye gayret edilmiştir. Çalışmada birçok kaynağa müracaat edilse de öne çıkan kaynaklar şu şekilde sıralanabilir: Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eseri, Zeynüddîn Mahmûd-i Vâsifî'nin *Bedâyi'u'l-vekâyi'* adlı eseri, Zahîrüddîn Muhammed Bâbü'rün *Bâbü'rname'si*, Mîrhând'ın *Ravzatü's-safâ'sı*, Mimâr Benâî'nin *Risâle der Musikî* adlı eseri ve Abdürrahman Câmî'nin *Risâleleri*.

1. Ali Şîr Nevâî'nin Hayatına ve Eserlerine Kısa Bir Bakış

Ali Şîr Nevâî, 17 Ramazan 844 (9 Şubat 1441) tarihinde Herat'ta dünyaya gelmiştir. Şahrûh'un vefatının (850/1447) ardından Timurlu Devleti'nde yaşanan siyasi karışıklıklar nedeniyle, henüz altı yaşında olan Nevâî, babasıyla birlikte Şiraz'a göç etmiştir. Şiraz'da medrese eğitime devam eden Nevâî, daha sonra babasıyla Meşhed'e gitmiştir. Babası Gıyâseddin Kîçkine, Ebü'l-Kâsım Bâbü'r Şah'ın sarayında önemli bir görevde bulunmuş ve bu vesileyle Nevâî, saray çevresinde Bâbü'rün oğlu Hüseyin Baykara başta olmak üzere şehzadelerle dostluk kurmuş, Hüseyin Baykara ile aynı okulda öğrenim görmüştür.⁶ Ebü'l-Kâsım Bâbü'rün Herat'ta tahta çıkmasının ardından Ali Şîr Nevâî, babasıyla birlikte tekrar Herat'a dönmüştür. Babasının Sebzevâr valiliği görevi nedeniyle bu şehre gitmiş ve burada dönemin âlimleriyle tanışarak onların meclislerinde bulunma fırsatı elde etmiştir. Sebzevâr'daki ilim çevrelerinden büyük ölçüde istifade eden Nevâî, özellikle dönemin tanınmış âlimlerinden ve musikîşinâslarından biri olan Fahreddîn-i Müstevfî'nin (ö. 868/1464) meclislerine katılmış ve ondan iltifatlar gördüğünü, gururla *Mecâlisü'n-nefâis* adlı eserinde zikretmiştir.⁷ Bir süre Sebzevâr'da kaldıktan sonra Ali Şîr, babasıyla birlikte tekrar Herat'a dönmüştür. Ancak bu dönemde babasının vefatı üzerine, eğitimini tamamlaması amacıyla Sultan Ebü'l-Kâsım Bâbü'r tarafından Şehzade Hüseyin Baykara ile birlikte Meşhed'e gönderilmiştir. Meşhed'de, dönemin önde gelen siyasî ve ilmî şahsiyetlerinden Kemal-i Türbetî, Derviş Mansûr ve Seyyid Hasan-i Erdeşîr'in himayesinde bulunmuş ve onlardan dersler almıştır. Babü'rün ölümünden sonra yerine geçen Ebû Said Mirza'nın hükümdarlığı döneminde Ali Şîr, tekrar Herat'a dönmüş ve ardından Semerkand'a

⁴ Vahit Türk, “Türkiye’de Ali Şîr Nevâyî Çalışmaları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 52 (27 Ekim 2021), 403-442.

⁵ Lira Mairambek Kyzy, “Ali Şîr Nevâyî'nin Eserlerindeki Müzik Terimleri Bağlamında Timurlularda Müzik”, *Route Educational & Social Science Journal* 8/8 (2021), 157-171.

⁶ Ali Şîr Nevâî, *Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis*, ed. Ali Asgar Hikmet (Tahran: İntişarat-ı Menuçihri, 1363), 133.

⁷ Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis*, ed. Tayyar Lavçî- Süyüme Ganiyeva (Taşkent: Özbekistan SRR Fenler Akademisi, 1961), 35-36; Nevâî, *Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis*, 26.

geçmiştir. Semerkand'da, Mâverâü'n-nehr bölgesinin üst düzey emirlerinden Derviş Turhan ve Emir Ahmed-i Hâcî'nin desteğini görmüş,⁸ burada Ebu Ali Sînâ-yı Sânî unvanıyla tanınan Hâce Celâleddin Fazlullah Ebü'l-Leysî'nin medresesine devam ederek eğitimi sürdürmüştür.⁹

Nevâî'nin çocukluk arkadaşı olan Şehzade Hüseyin Baykara, Sultan Ebû Said'in vefatının ardından (873/1469) Timurlu Devleti'nin tahtına çıkmıştır.¹⁰ Sultan Hüseyin Baykara'nın daveti üzerine Nevâî, Herat'a dönerek onun hizmetine girmiş ve böylece siyasî hayatına adım atmıştır.

Ali Şîr Nevâî, ilim ve siyaseti bir araya getirerek topluma önemli hizmetlerde bulunmuş, hem maddi hem de kültürel alanda kalıcı eserler bırakmıştır. Medrese, hastane, köprü, külliye ve türbe gibi birçok imar faaliyetinin yanı sıra ilmî ve kültürel etkinliklerde de önemli bir rol üstlenmiştir.¹¹ Sanatçıları ve âlimleri himaye ederek büyük eserlerin ortaya çıkmasına öncülük etmiş; böylece medeniyetin gelişimine ve ilerlemesine kayda değer katkılar sağlamıştır. Emînî-i Herevî'nin (ö. 941/1534) *Fütûhât-ı Şâhî* adlı eserinde belirttiği üzere, Nevâî, sayısız cami, medrese, hankâh ve kervansaray yaptırmış, ayrıca çok sayıda âlim, fazıl ve şair adına eserler telif ettirmiştir. Emînî-i Herevî, bu kapsamlı faaliyetleri anlatırken “Kalem onları şerh ve beyan etmekten aciz kalır.” ifadesini kullanarak Nevâî'nin hizmetlerinin büyüklüğünü vurgulamıştır.¹² Nevâî, hayatını ilim ve siyasetle geçirdikten sonra 13 Cemâziyelâhir 906'da (3 Ocak 1501) vefat etmiştir.¹³

1.1. Ali Şîr Nevâî'nin Eserleri

Ali Şîr Nevâî, bir siyasetçi olarak âlimleri ve sanatçıları himaye etmiş ve onların eser telif etmelerini teşvik etmiştir. Bunun yanı sıra, kendisi de bir âlim olarak birçok eser kaleme almıştır. Küçük yaşlardan itibaren edebî çevrelerde bulunan Nevâî, babası Kıkine Bahadır'ın, Kâbilî mahlasıyla şiirler yazan dayısı Mîr Saîd'in, Mîr Saîd'in oğlu Sabuhî mahlasıyla şiirler yazan Mîr Haydar'ın ve Garîbî mahlasıyla şiirler yazan Muhammed Ali'nin etkisiyle edebî hayatına adım atmış ve şiirler söylemeye başlamıştır.¹⁴ Ali Şîr Nevâî, Türkçe eserlerinde Nevâî, Farsça şiirlerinde ise Fânî mahlasını kullanmıştır. Firdevsî, Nizâmî-i Gencevî, Ferîdüddîn-i Attâr, Emir Husrev-i Dehlevî ve Kâsım-i Envâr gibi edebiyatın büyük simalarının eserlerini okumuş, aynı zamanda çağdaşları olan

⁸ Gıyâsüddîn Hândmîr, *Tarih-i Habibü's-Siyer*, ed. Muhammed Debirsiyaki (Tahran: Hayyam, 1380), IV/137.

⁹ Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând, *Ravzatü's-safâ' fî sireti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ*, ed. Cemşid Kiyânfer (Tahran: İntişarat-ı Esatir, 1380), 11/5690-5691; Gıyâsüddîn Hândmîr, *Mekârimü'l-ahlâk*, ed. Ali Ekber Aşîk (Tahran: Miras-ı Mektub, 1378), 61.

¹⁰ Hüseyin Baykara'nın düzenlediği meclisler ile alakalı Ahmet Kartal tarafından *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*'nde bir dizi makale yayımlanmıştır. Söz konusu makaleler arasında eğlence ve musiki meclisleriyle ilgili örnek olarak bk. Ahmet Kartal, “BAYKARA MECLİSİ'NDEN YANSIMALAR -Edebî Meclisler, Meşhur Hânende, Sâzende ve Rakkâslar, Gizli İlimler, Türkistân'dan Mâverâünnehr'e Yapılan Kervan Yolculuğu-11”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31/31 (25 Aralık 2023), 370-420.

¹¹ Nevâî'nin yaptırdığı binaların sayısı Nevâî'nin *Mecâlisü'n-nefâis* kitabının mukaddimesinde 370 adet olarak zikredilmiştir. Bk. Nevâî, *Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis*, 134.

¹² Sadreddin İbrahim Eminî-i Herevî, *Fütûhât-ı Şâhî*, ed. Muhammed Rıza Nasiri (Tahran: Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengi, 1383), 460.

¹³ Muhammed Yakub Vâhidî-i Cûzcânî, *Emir Ali Şîr Nevâî-Fânî* (Kabil: Encümen-i Tarih, 1346), 10; Hândmîr, *Tarih-i Habibü's-Siyer*, IV/255.

¹⁴ Önal Kaya, “Ali Şîr Nevâyî'nin Dîvânları”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2007), 48.

Abdurahman-ı Câmî, Kemâl-i Türbetî, Mevlânâ Lutfî, Emir Şâhî, Kâşifî ve Fahreddîn-i Müstevfî gibi şairlerle yakın temasta bulunmuştur.

Ali Şîr Nevâî, edebiyat, tarih, şiir gibi konularda Farsça ve Türkçe birçok eser telif etmiştir. Bu eserlerin kronolojik sıralaması şu şekildedir:

- *Divân*: Yedi divândan oluşan Nevâî'nin bu eserin ilk *Divân*'ı çocukluk ve gençlik yıllarına ait şiirlerini ihtiva etmektedir. Bu *Divân*, Sultan Hüseyin Baykara'nın (1470-1476) isteği üzerine bir dibaçe ile *Bedâiyü'l-bidâye* adıyla Nevâî tarafından toplanmıştır.¹⁵ Nevâî'nin ikinci *Divân*'ı 1476-1486 yıllarına ait şiirlerini içeren *Nevâdirü'n-nihâye*'sidir. Yine Hüseyin Baykara'nın isteği üzere, Nevâî'nin önceki divânları ve yeni yazdığı şiirlerini içeren iki divânından oluşan *Garâibü's-sigâr* isimli divânıdır.¹⁶ Nevâî'nin yirmi ile otuz beşli yaşlar arasında yazdığı şiirlerini içeren beşinci divânı *Nevâdirü's-şebâb*, kırk beş ile altmışlı yaşlar arasındaki şiirlerini topladığı altıncı divânı *Fevâidü'l-kiber*, tüm divânları ile sonradan yazdığı şiirleri kapsayan divânı da *Hazâinü'l-meânî*'sidir. Nevâî'nin yedinci divânı da Fânî mahlası ile yazdığı Farsça divânıdır.
- *Nesâ'imü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve*: Câmî'nin 883'te (1478) evliyaların hayatını içeren *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds* adlı eserinin Farsça'dan Çağatay Türkçesi'ne yaptığı tercümesidir. Nevâî bu çalışmasına Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ*'sında geçen bazı velîlerin hâllerini de ilâve etmiştir.¹⁷
- *Çihil Hadis*: Câmî'nin Farsça olarak yazdığı *Erbain Hadis* isimli manzumesinin 886'da (1481) tamamlanan Türkçe tercümesidir.
- *Vakfiye*: 886'da (1481) kendi yaptığı vakıfları hakkında kaleme aldığı eserdir.
- *Hamse-i Nevâî*: *Hamse-i Nizâmî*'den ilham alınarak beş mesnevîden oluşmuştur. I. *Hayretü'l-Ebrâr*: Nevâî, bu eserini Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ına, Emir Hüsrev'in *Matla'u'l-envâr*'ına ve Câmî'nin *Tuhfetü'l-ahrâr*'ına nazire olarak 888'de (1483) kaleme almıştır. II. *Ferhâd ü Şîrîn*: Ali Şîr Nevâî, Nizâmî ve Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin *Ferhâd ü Şîrîn* mesnevîlerinden ilham alarak 889'da (1484) kaleme almıştır. III. *Leylâ vü Mecnûn*: Nevâî, yine Nizami ile Hüsrev-i Dehlevî'nin aynı addaki mesnevîlerinden ilham alarak yazmıştır. IV. *Seb'a-i Seyyâre*: Nevâî, bu mesnevîsini Firdevsî'nin *Şehnâme*'si, Nizâmî'nin *Heft Peyker*'i ve Emîr Hüsrev'in *Heşt Bihişt* adlı eserlerinden ilham alarak 889'de (1484) kaleme almıştır. V. *Sedd-i İskenderî*: Ali Şîr Nevâî bu mesnevîsini, Nizâmî'nin *Hamse*'sindeki *Şeref-nâme* ve *İkbâl-nâme*'sinden ilham alarak 890'da (1485) yazmıştır.
- *Nazmü'l-Cevâhir*: Hz. Ali'nin *Nesru'l-leâlî*'sinin 890'da (1485) tamamlanan manzum tercümesidir.¹⁸
- *Tarih-i Enbiyâ ve Hükemâ*: Nevâî, 890'dan (1485) sonra yazdığı bu eserinde Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan tarihi anlatmıştır.
- *Tarih-i Mülûk-i 'Acem*: 890'dan (1485) sonra yazılan ve Sultan Hüseyin Baykara'ya takdim edilen eserde İslâmiyet'ten önce İran tarihi ve şahları anlatmıştır.

¹⁵ Kaya, "Ali Şîr Nevâyî'nin Dîvânları", 49.

¹⁶ Günay Kut, "Ali Şîr Nevâî", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989), 2/450.

¹⁷ Kut, "Ali Şîr Nevâî", 2/451.

¹⁸ Agah Sırrı Levend, *Ali Şîr Nevâî (Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968), 4/42.

- *Hâlât-ı Seyyid Hasan Erdeşîr Big*: Nevâî'nin hocası ve mürşidi olan Hasan Erdeşîr'in (ö. 894/1488) hayatına dâir manzum ve mensur bir eserdir.¹⁹
- *Mecâlisü'n-Nefâis*: Türkçede yazılan ilk Tezkire-i Şu'arâ olan bu eser, Nevâî tarafından 897 (1491) yılında kaleme alınmış olup Câmî'nin *Nafahât*'ı ve Devletşah'ın *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*'sından ilham alınarak yazılmıştır.
- *Münşe'at*: Nevâî'nin 897'den (1492) sonra toplanmış mektuplarıdır.
- *Mîzânü'l-evzân*: 898'den (1492) sonra aruz kalıpları hakkında kaleme almıştır.²⁰
- *Hâlât-ı Pehlevân Muhammed*: Nevâî, edvâr ve musikî ilmine vakıf, divân sahibi ve sufîleriden olan yakın dostu Pehlivân Muhammed Ebu Said'in (ö. 899/1493) hayatını kaleme almıştır.²¹
- *Lisânü't-tayr*: Attâr-ı Nişâbü'rî'nin *Mantıku't-tayr* adlı eserinin ilaveler ve kısaltmalarla beraber 904'te (1499) Farsçadan Türkçeye yaptığı bir tercümedir.²²
- *Muhâkemetü'l-lügateyn*: Türkçe ile Farsçanın dil imkânları hakkında 905'te (1499) tamamladığı eseridir.
- *Sirâcü'l-Müslimîn*: Nevâî'nin Allah'ın zâtı ve sıfatları konusunda 905'te (1500) yazdığı manzumesidir.²³
- *Mahbûbü'l-kulûb*: Ahlâkî bir kitap olarak Sadî'nin *Gülistân*'ı ve Câmî'nin *Bahâristan*'ından ilham alınarak 906'da (1500-1501) tamamlamıştır.²⁴

2. Emir Ali Şîr Nevâî'nin İlim ve Sanat Hamiliği

Nevâî, kurduğu medrese, câmi, hastane, mektep, kütüphane, bostan ve hânkâh gibi çeşitli mekânlarda birçok ilim ve sanat dalında yoğun faaliyetler gerçekleştirmiştir. Âlim ve sanatçıların onun himayesi altında yetiştirildiği ve desteklendiği, çağdaş kaynaklardan öğrenilmektedir. Örneğin, tıp alanında Herat'ta faaliyet gösteren ve Sultan Hüseyin Baykara'nın hâs tabibi olan Mevlânâ Muhammed Mu'în; tababette birçok yenilikçi tedavî yöntemi geliştiren Mevlânâ Dervîş Ali-i Tabib; Hâce Ubeydullâh-ı Ahrar'ı tedavî etmek amacıyla Herat'tan Semerkand'a giden Mevlânâ Abdulhayy-ı Tabib gibi isimler bu dönemin önemli tıp âlimlerindendir.²⁵

Nevâî'nin himayesi ve teşvikiyle, birçok âlim ve sanatçı matematik, astronomi, tıp, felsefe, kelâm, edebiyat, tefsir ve sanat gibi çeşitli konularda eserler kaleme almıştır.²⁶ Bu eserlerin bir kısmı doğrudan ona ithafen yazılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

¹⁹ Levend, *Ali Şîr Nevâî (Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler)*, 4/58.

²⁰ Levend, *Ali Şîr Nevâî (Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler)*, 4/3.

²¹ Kazvîni, *Letâifnâme, Tercüme-i Mecâlisü'n-nefâis*, 140, 230; Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer*, 11/5935.

²² Levend, *Ali Şîr Nevâî (Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler)*, 4/182; Kut, "Ali Şîr Nevâî", 2/451.

²³ Levend, *Ali Şîr Nevâî (Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler)*, 4/225.

²⁴ Nevâî'nin Külliyyatı için bk. Ali Şîr Nevâî, *Külliyyât-ı Nevâyî*, ed. Günay Kut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020). Ayrıca Türkiye'de Nevâî'nin eserleri ile ilgili çalışmalar için bk. Türk, "Türkiye'de Ali Şîr Nevâyî Çalışmaları".

²⁵ Gıyâsüddîn Hândmîr, *Meâsirü'l-mülûk (be zamîme-i hâtîme-i hulâsatü'l-ahbâr ve kânun-ı hümayûnî)*, ed. Mir Haşim Muhaddis (Tahran: İntişarat-ı Resa, 1372), 206, 226, 234.

²⁶ Hândmîr, *Mekârimü'l-ahlâk*, 78-79.

Dönemin en ünlü şahsiyetlerinden biri ve Ali Şîr Nevâî'nin büyük hürmet ve saygı gösterdiği Abdurrahmân Câmî (ö. 898/1492), birçok eserini Nevâî'nin isteği ve teşvikiyle yazmıştır.²⁷ Câmî'nin Nevâî için kaleme aldığı eserler arasında, büyük sûfilerin hâl tercümeleriyle tasavvufî istilahların açıklamalarını içeren 883'te (1478) yazdığı *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds* ve Fahreddîn-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) *Lema'ât* adlı eserine şerh olarak 886'da (1481) yazdığı *Eşîatü'l-Lema'ât* bulunmaktadır. Ayrıca, Devletşâh-ı Semerkandî'nin (ö. 900/1494?) İran şairleri hakkında 892'de (1487) kaleme aldığı *Tezkiretü's-şuarâ'sı*; Kemâleddîn Hüseyin-i Kâşifî'nin (ö. 910/1504-1505) yazdığı *Cevâhirü't-tefsîr li-tuhfetü'l-emîr'i* ve 897-899 (1492-1494) yılları arasında bu eserin muhtasarı ve sade bir dille yazılmış *Mevâhib-i Aliyye* tefsirleri yer almaktadır. Ayrıca, mektup yazma sanatıyla ilgili olarak 907'de (1501-1502) tamamladığı *Mahzenü'l-inşâ'sı*;²⁸ büyük tarihçi Mîrhând'in (ö. 903/1498) Nevâî tarafından Herat'ta kendisine tahsis edilen İhlâsiye Hânkâhı'nda yazdığı *Ravzatü's-safâ'sı*;²⁹ Mîr Hüseyin Hüseyinî en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 904/1498) muamma konusunda kaleme aldığı *Düstûr-i Mu'ammâ'sı* ve *Esmâü'l-Hüsnâ* manzumesi, Emîr Cemâlüddîn Atâullâh el-Hüseyinî'nin (ö. 927/1521) Hz. Muhammed'in siretini ve Abbâsîler devrinin sonuna kadar olan sergüzeşti içeren tarihi üzerinde 900'da (1494-95) tamamladığı *Ravzatü'l-ahbâb fî siyeri'n-nebî ve'l-âl ve'l-ashâb'ı*; Sadeddin-i Taftâzânî'nin (ö. 792/1390) torunu Hafîd-i Taftâzânî Seyfeddin Ahmed'in (ö. 916/1510) *Şerh-i Ferâiz'i*; Fasîhüddîn Muhammed Nizâmî'nin (ö. 919/1553) *Şerh-i Erbain'i*; Hâşiye-i Muhtasar'ı Fasîhüddîn Muhammed Nizâmî'nin (ö. 919/1553) *Şerh-i Erbain'i*, Hâşiye-i Muhtasar'ı, Hâşiye-i Çağminî'si, Hâşiye-i Şerh-i Hidâyetü'l-hikme'si, Hâşiye-i Şerh-i Aşkâli't-tesis'i, Şerh-i Bist bâb-ı usturlâb'ı, Hâşiye-i Mevâkıf'ı, Şerh-i Mi'etü'l-âmill'i; Mevlânâzâde Hâce İmâdüddin Abdülaziz-i Ebherî'nin (ö. 895/1489) *Şerh-i Mişkât'ı*; Mevlânâ Kemâleddin Mes'ûd-i Şirvânî'nin (ö. 905/1499) *Hâşiye-i Şerh-i Hikmetü'l-ayn'ı*; Mevlânâ Abdurrezzâk-ı Kirmânî'nin *Risâle der ilm-i ferâsat'ı*; Mevlânâ Giyâsüddin Muhammed'in *Hâşiye-i Şerh-i Muciz'i*; Mevlânâ Nizâmüddin Ahmed-i Pîr Şems'in *Tercüme-i Arabiyyât-ı Nefehât'ı*; Mevlânâ Derviş Ali-i Tabib'in *Tezkiretü'n-nüfûs'u*; Hâce Ebü'l-Kâsım Ebü'l-Leysî'nin *Hâşiye-i Mutavval'i*, İlâhî-yi Erdebilî'nin (ö. 950/1543) *Şerh-i Şerh-i Aşkâli't-tesis'i* ve *Tahlis-i Tahrir-i Üklidus'u* ve diğer birçok eser de Nevâî'nin himayesinde kaleme alınan önemli çalışmalarır.³⁰

Nevâî, ilimlere olduğu kadar sanata da büyük ilgi duyan âlim ve sanatçı bir şahsiyettir. Hândmîr'in aktardığına göre Nevâî tüm sanat dallarında özellikle tezhip ve tasvir sanatlarında üstün bir yetkinliğe sahipti. Aynı zamanda dönemin diğer sanatçıları da onun himayesi ve desteği sayesinde ustalık seviyesine ulaşmıştır.³¹

²⁷ Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând, *Ravzatü's-safâ' fî sireti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ*, ed. Cemşid Kiyânfer (Tahran: İntişarat-ı Esatir, 1380), 7/5756.

²⁸ Nevâî, *Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis*, 143.

²⁹ Zebihullah Safa, *Tarih-i Edebiyat der İran* (Tahran: İntişarat-ı Firdevs, 1364), IV/519-523.

³⁰ Abdullah b. İsa Beg Efendi, *Riyâzu'l-ulamâ ve Hiyâzü'l-fudalâ*, ed. Ahmed Hüseyin-i Eşkuri (Beyrut: Müessesetü'l-Târihi'l-Arabîyye, 2010), 2/102; Hândmîr, *Tarih-i Habibü's-Siyer*, IV/439; Hândmîr, *Mekârimü'l-ahlâk*, 64-65; Muhammed Muzaffer Hüseyin Sabâ, *Tezkire-i Rûz-i Ruşen*, ed. Muhammed Hüseyin Rükzâde-i Âdemiyet (Tahran: İntişarat-ı Kitabhane-i Razi, 1343), 74.

³¹ Hândmîr, *Meâsirü'l-mülûk (be zamîme-i hâtîme-i hulâsatü'l-ahbâr ve kânun-ı hümâyûnî)*, 183.

Kitap sanatları alanında Nevâî'nin himayesiyle ustalaşan isimler arasında Kemâleddin-i Bihzâd (ö. 942/1536?)³² ve onun öğrencisi Mahmud-i Müzehhib,³³ ünlü nesta'lik hattatı Sultan Ali-i Meşhedî (ö. 926/1520) yer alır.³⁴ Ayrıca, Hâce Muhammed-i Hafız, Mevlânâ Sultan Ali-i Kâinî, Zeynüddin Mahmud, Mevlânâ Abdülcemil, Mevlânâ Sultan Muhammed-i Handân, Mevlânâ Alaaddin Muhammed ve Mevlânâ Bahrânî gibi hattatlar ve sanatçılar da Nevâî'nin kurduğu kütüphanede çok sayıda kıymetli sanat eseri üretmiştir.³⁵

Nevâî, kitap sanatlarına verdiği önemin yanı sıra, musikî sanatına da büyük değer atfetmiştir. Musikîyle hem amelî hem de nazarî düzeyde ilgilenmiş, dönemin sâzendeleri, hânendeleri ve bestekârlarına yönelik desteğiyle bu sanatçıların gelişimini teşvik etmiştir. Bu yönüyle Nevâî yalnızca bir sanat ve ilim koruyucusu değil, aynı zamanda bu alanlarda üretkenliği artıran bir mecenas olarak da anılmaktadır.

2.1. Emir Ali Şîr Nevâî ve Musikî

Nevâî, siyasetçi ve âlim olmakla birlikte ilmî ve sanatsal yönden musiki bilgisine sahip bir münevverdi. Hem çağdaş kaynaklardan hem de kendi eserlerinden onun musikîye dair bilgisi ve ilgisi açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim, Farsça *Divân*'ında “rebâb, savt, kemânçe, târ, çeng, def, ney, mızrap, sâz, nağme, sürud, elhân, raks ve mutrib” gibi pek çok musikî terimini kullanmıştır.³⁶

Nevâî, *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eserinde belirttiği üzere musikî ilmini Şeyhülislâm Ahmed-i Câ'm'ın torunlarından Hâce Yusuf Bürhân-i Câ'mî'den öğrenmiştir.³⁷ Hâce Yusuf'un öğrencilerinden olan Necmeddîn-i Kevkebî, 915/1509 yılında Ubeydullâh-ı Şeybânî (ö. 1540) için kaleme aldığı *Risâle-i Musikî*'sinde hocası Hâce Yusuf Bürhân'dan bahsederken onun ünlü musikîşinâs Abdülkâdir-i Merâğî'nin (ö. 838/1435) öğrencilerinden biri olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Nevâî'nin dolaylı olarak Merâğî'nin musikî ekolüne mensup olduğu söylenebilir.³⁸ Nevâî'nin musikî ile ilgili faaliyetlerini teşvik, meclis, tasnif ve telif başlıkları altında incelemek mümkündür.

³² Nevâî'nin himayesinde birçok eserin minyatürlerini işlemiştir. Ali Şîr Nevâî'nin *Hayretü'l-ebâr* adlı eserinin 890'da (1485) hazırlanan ve şu an Oxford Bodleian kütüphanesinde (Mss. Elliot, nr. 317, 339, 408) bulunan nüshasının minyatürleri de Bihzâd tarafından yapılmıştır. Bk. Filiz Çağman, “Bihzad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992).

³³ Mahmud-i Müzehhib, Nevâî'nin vefatından sonra Buharâ'ya gitmiş ve kitap sanatlarında Buhara mektebinin oluşumunda büyük katkıları olmuştur. Bk. Rueen Pakbaz, *Dâiretü'l-me'ârif-i Tarih-i Hüner* (Tahran: Ferheng-i Muasır, 1386), 542.

³⁴ Sultan Ali-i Meşhedî, 870'te (1465) Nevâî'nin *Divân*'ını (Leningrad Saltıkov-Çedrin Devlet Kütüphanesi, nr. 546), *Nevâdirü'n-nihâye* adlı eserini (Taşkent Özbekistan İlimler Akademisi Bîrûnî Şarkşinaslık Enstitüsü) ve *Hamse-i Nevâî*'yi istinsah etmiştir. Bk. Mehdi Beyani, *Ahvâl ü Âsâr-ı Hoşnüvisân* (Tahran: İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran, 1345), 241-266.

³⁵ Mirza Habîb İsfahânî, *Tezkire-i Hat ve Hattâtân*, çev. Rahim Çavuş Ekberi (Tahran: Kitabhane-i Müstevfi, 1369), 127; Ahmed Münşî-i Kumî, *Gülîstân-ı Hüner*, ed. Ahmed Süheylî-i Hansari (Tahran: İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng-i İran, 1352), 60; Hândmîr, *Meâsirü'l-mülûk (be zamîme-i hâtîme-i hulâsatü'l-ahbâr ve kânun-ı hümayûnî)*, 237-239.

³⁶ Ali Şîr Nevâî, *Divân-ı Eş'ar*, ed. Rüknuddîn Hümayûn Ferruh (Tahran: İntişarat-ı Kitabhane-i İbn Sina, 1342), 17, 55.

³⁷ Nevâî, *Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis*, 42, 88.

³⁸ Human Es'adî, “Hayât-ı Musikâyî der Devrân-ı Timuriyân: ez Semerkand tâ Herat”, *Faslnâme-i Mâhûr* 14 (1380), 29-39; Mansure Sabitzade (ed.), “Risale-i Necmeddin Kevkebi”, *Se Risale-i Musiki-i Kadim-i İran (Kevkebi, Gaznevi ve Gümnam)* (Tahran: Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengi, 1381).

2.1.1. Teşvik ve Himaye

Nevâî, yalnızca âlimleri ve sanatçıları değil, aynı zamanda sâzendeleri ve hânendeleri de teşvik etmiş, himayesi altına alarak onların sanatsal gelişimlerine destek olmuştur. Mecâlisü'n-Nefâis adlı eserinde, çağdaşı olan yaklaşık 350 şairin biyografisine yer verirken, Pehlivân Muhammed Ebû Said, Hâce Abdullah-i Sadr, Hâce Muhammed-i Kenger, Mevlânâ Sâhib-i Belhî ve Mîr Muhammed-i Kâbûlî gibi önemli musikîşinasları da tanıtmıştır.³⁹ Bu sanatçılardan bazıları, Nevâî'nin teşvikleriyle musikî sanatına yönelmiştir.

Nevâî, *Münşeât* adlı eserinde, adını belirtmediği bir şahsa hitaben yazdığı bir mektupta, bu kişiyi çocukluğundan itibaren kendi evladı gibi yetiştirdiğini ve himayesi altında Fârâbî ve Abdülkâdir-i Merâgî gibi musikî ilminde zirveye ulaştığını ve sayesinde sultan ve şehzadelerin meclislerinde bulunarak iltifat gördüğünü dile getirmiştir.⁴⁰

Nevâî'nin sanata olan himayesini çağdaşı Zahîrüddîn Muhammed Bâbü (ö.937/1530) de *Bâbürnâme* adlı eserinde şu şekilde dile getirmiştir: “Hiç kimse Ali Şîr Beg kadar fazilet ve hüner ahalisinin hamisi olmamış, olmayacaktır. Üstat Kul Muhammed, Şeyh-i Nâyî ve Hüseyin Udî gibiler onun himayesi ve sayesinde bu mertebeye ulaşmışlardır.”⁴¹

Nevâî'den sonra yazılan kaynaklarda da birçok musikîşinasın onun himayesinde bulunduğu ve iltifat gördüğü kaydedilmiştir. Derviş Ali-i Çengî, 1020 / 1611'de kaleme aldığı *Tuhfetü's-Sürûr* adlı eserinde, Nevâî ile yakın ilişkisi olan ve onun himayesinde yetişen birçok musikîşinasın ismini zikretmiştir. Bu sanatçılar arasında Emir Şâhî Sebzevârî, Abdullah-ı Murvarîd, Üstâd Şâdî-i Herevî, Şahkulî Gıçekî-i Herâtî, Pehlivân Ebû Said, Mîr Gûrî, Üstâd Ali Receb-i Mervzî, Kâdî Zeynülabidin Mahmud-ı Hüseyinî, Ali Cân-ı Gıçekî, Hâce Tabesî, Hilâlî-i Çağatayî ve Necmeddîn-i Kevkebî gibi isimler yer almıştır.⁴² Nevâî'nin sanata ve sanatçılara gösterdiği bu eşsiz ilgi, onu döneminin sanat koruyucuları arasında ayrıcalıklı bir yere taşımıştır.

2.1.2. İlim ve Kültür Meclisleri

15. yüzyılda, Emir Ali Şîr Nevâî'nin himayesiyle ilmî ve kültürel meclisler en hareketli dönemlerinden birini yaşamıştır. Bu meclisler, günümüzün sempozyumlarına benzer şekilde, belirli konular üzerinde yoğunlaşır ve titizlikle organize edilirdi. Meclislerin mekânı ve zamanı önceden belirlenir, konuşmacılar seçilir ve şehrin ileri gelenlerine davet mektupları gönderilirdi.⁴³ Musikî, bu meclislerin vazgeçilmez bir parçası olmuş, düzenlenen ilmî toplantılarda sâzendeler ve hânendeler günümüz anlayışıyla konserler vermiştir.

Zeynüddîn Mahmûd-i Vâsifî'nin (ö. 959/1552?) *Bedâyi'u'l-vekâyi'* adlı eserinde aktardığına göre, Cemadiyühahir 897 (Nisan 1492) tarihinde, Nevâî'nin talebiyle, Herat'a yarım fersah (yaklaşık 3 km) mesafedeki Pürze (پورز) köyünde bulunan Çehârbâg'da edebiyat konulu bir meclis düzenlenmiştir. Bu

³⁹ Nevâî, *Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis*, 15, 53, 62, 66, 77, 80, 89, 103, 106, 122, 135, 139, 150, 280, 312, 379, 387.

⁴⁰ Ali Şîr Nevâî, *Külliyat ve Münşeât* (Paris: Bibliothèque Nationale, Supplément Turc, nr. 316-317), 402b-403b; Ali Şîr Nevâî, *Münşeât* (Bakü: Azer Neşr, 1926), 84-87; Ayşehan Deniz Abik, *Ali Şîr Nevayî'nin Risaleleri Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem, Münşeât: Metin Gramatikal İndeks-Sözlük* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993), 394.

⁴¹ Zahîrüddîn Muhammed Bâbü, *Bâbürnâme*, ed. Şefika Yarkin (Kabil: Bahir, 1386), 103.

⁴² Derviş Ali Çengî, *Tuhfetü's-sürûr*, Oriental Institute of the Russian Academy of Sciences in St Petersburg, RF-Span D 403, 22b, 119b.

⁴³ Mir Seyyid Muhammed Muhit Tabâtabâyî, “Risâle-i Musikî-i Gomnâm”, *Mecelle-i Musikî* 10-11 (1320), 12-24.

toplantının ana konusu, hattat ve münşî Abdülvâsi-i Münşî'nin (ö. 919/1513) hazırcevaplığı, diğer şairlerle atışmaları ve hiciv eserleri olmuştur.

Vâsifî'nin aktardığı bilgilere göre bu mecliste şâirler ve ediplerden Mevlânâ Benâî, Hâce Âsafî, Emîr Şeyhüm-i Süheyli, Mevlânâ Seyfî-i Buhârî, Mevlânâ Şevkî, Mevlânâ Kâmî-i Evbehî, Mevlânâ Dervîş-i Rûganger-i Meşhedî, Mevlânâ Hasan Şâh, Mevlânâ Halef, Mevlânâ Mukbilî, Mevlânâ Zevkî, Mevlânâ Nergisî, Mevlânâ Hilâlî ve Mevlânâ Riyâzî-i Türbetî; tarihçiler, âlimler ve zariflerden, Kemâleddîn Hüseyin-i Kâşifî, Mîrhând, Mevlânâ Mu'în-i Şîrâzî, Seyyid Gıyâsüddîn-i Şerefe, Mevlânâ Muhammed-i Bedahşî ve Mevlânâ Halîl-i Sahhâf, Mîr Ser-berehne, Mevlânâ Burhân-ı Gung ve Mevlânâ Muhammed-i Hâfî-i Hattât, ve Horasan'ın seçkin gençlerinden Mîrek Za'ferân, Şâh Muhammed-i Mîrek, Hâce Cân Mîrek, Sultân Sirâc, Mîrzâ-yı Nat'-dûz, Hüseyin-i Zerdûz, Serv-i Leb-i Cûy, Şimşâd-ı Sâye-perver, Molla Hâce Hânende, Yûsuf-ı Mezâr Çilgezî, Yûsuf-ı Sâni, Mâh-ı Simnânî, Sâkî ve Bâkî-i Irâkî bulunmuşlardır. Meclisin bir diğer dikkat çekici yönü, hânendeler ve sâzendelerin iştiraki ve müzik icraları olmuştur. Vâsifî, bu sanatçıların isimlerini şu şekilde kaydetmiştir:⁴⁴

Hânendeler: Hâfız Sultân Mahmûd-ı Ayşî, Hâfız Mîr, Hâfız Hasan Alî, Hâfız Basîr, Hâfız Hacı, Hâfız Evbehî, Şâh Muhammed-i Hânende, Siyehçe-i Hânende, Hâfız-i Türbetî, Hâfız-i Çirâğdân.

Sâzendeler: Üstâd Kul Muhammed-i Udî, Üstâd Hasan-ı Nâyî, Üstâd Ali-yi Hânkâhî, Üstâd Muhammedî, Üstâd Hacı Kihestî-i Nâyî, Üstâd Hasan-ı Balabânî, Üstâd Ali-yi Kûçek-i Tanbûrî, Üstâd Seyyid Ahmed-i Gicekî.

Mîrhând da (ö. 903/1498) Nevâî adına kaleme aldığı *Ravzatü's-safâ* adlı eserinde Nevâî'nin düzenlediği bu gibi meclislerden bir hayli bahsetmiştir.⁴⁵ Ayrıca, Muhit-i Tabâtabâyî tarafından neşredilen bir belgede Nurâ bostanında, Nevâî tarafından düzenlenmesi tahmin edilen bir meclisten söz ederek Sultan Hüseyin Baykara'ya bu meclise katılmak için ünlü hattat Sultan Ali-i Meşhedî tarafından bir davet mektubu yazılmıştır. Bu davetiye mektubunda ayrıca mecliste davetli olan emirler, vezirler, ilmî şahsiyetler ve sanatçıların isimleri de zikredilmiştir. Mecliste musikî üstatları Seyyid Necmeddîn-i Udî, Şâh Dervîş-i Nâyî, Şehâb-ı Demkeş, Hâfız Sâbir-i Kâk, Sâhib Musannif-i Belhî, Hâce Şadî Şâh, Şükrî-i Çârtârî gibi erkek sanatçılar bulunmakla birlikte Şâhnâr Hâtûn-i Nağmeserây, Hevvamârî Sâhib Savt, Hurşid Hânım-i Bezmârây gibi kadın sanatçıların da bulunması dikkat çekici bir durumdur. Bu durum, Nevâî dönemindeki meclislerin sanata ve çeşitliliğe verdiği önemi göstermektedir.

2.1.3. Tasnif ve Bestekârlık

Nevâî'nin müzikal faaliyetlerinden bir diğeri de bestekârlıktır. Bâbü'r'ün ifadelerine göre, Nevâî, özellikle nakış ve peşrev formlarında yetkin besteler yapmış, hem kendi şiirlerini hem de başka şairlere ait eserleri bestelemiş veya bestelettirmiştir.⁴⁶ Nitekim “Ser mest u yakam çâk” (سروست و یقم چاک) başlıklı kendi gazeli üzerine Hâce Şehâbeddîn Abdullah Mürvârid Kirmânî'ye (ö. 922/1516) yaptırdığı beste, Vâsifî'nin aktardığı bilgilere göre “bu savt” (beste) dillere destan olmuş Herat'taki tüm ev ve saraylarda terennüm edilirdi”.⁴⁷

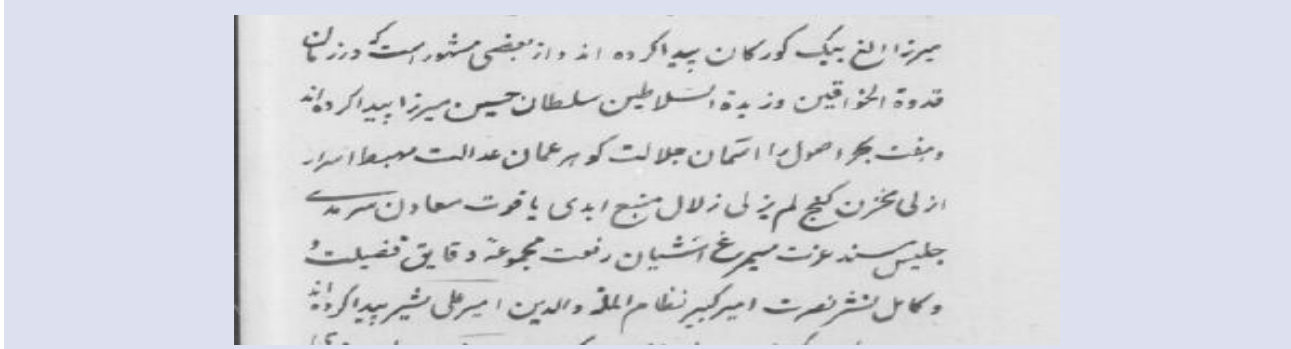
⁴⁴ Zeynüddin Mahmûd Vâsifî, *Bedâyi'u'l-vekâyi*, ed. Aleksandr Nikolaevich Boldyrev (Tahran: Bünyad-ı Ferheng-i İran, 1349), 1/526-527.

⁴⁵ Mîrhând, *Ravzatü's-safâ' fî sireti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ*, 1380, 11/5949.

⁴⁶ Zahîrüddîn Muhammed Bâbü'r, *Bâbü'r-nâme*, 102.

⁴⁷ Muhammed Rıza Şefî-i Kedkenî, “Rah-ha-yı intişar-ı yek şiir der kadim”, *Buhara* 36 (1383), 37-38; Vâsifî, *Bedâyi'u'l-vekâyi*, 1/438.

Nevâî'nin musikî alanındaki katkıları yalnızca bestelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda müzik formlarının geliştirilmesine de öncülük etmiştir. Muhammed Emin-i Buhârî'nin 1110/1698 yılında yazdığı Muhîtü't-tevârih adlı eserinde, Horasan musikîsinde günümüzde de icra edilen ve yedi makamı içeren "Heft Bahr-ı Usûl" formunun mucidi olarak Nevâî'yi zikretmesi, onun müzik tarihindeki yerini açıkça ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Buhari, Muhitu't-tevârih, Paris, nr. 1548, vr. 75b

"Heft Bahr-i Usûl'ü yücelik seması, adalet Ummân'ının incisi, Lem Yezelî mücevherlerin mahzeni, ebediyetin duru kaynağı, sonsuzluk madenlerinin yakutu, izzet mesnedin efendisi, yücelik yuvasının simurgu, fazilet incilerini bir arada toplayan ve nusreti yaymakta kemal sahibi Emîr-i Kebîr, Nizâmü'l-milleti ve'd-din Emir Ali Şîr bulmuştur."⁴⁸

Bu katkılar Nevâî'yi yalnızca bir şair ve devlet adamı olarak değil aynı zamanda bir müzik yenilikçisi ve kültür insanı olarak öne çıkarmaktadır. Onun sanata olan desteği ve yenilikçi yaklaşımları, dönemin sanat anlayışını derinden etkilemiş ve sonraki nesillere zengin bir miras bırakmıştır.

2.1.4 Ali Şîr Nevâî'ye İthaf Edilen Musikî Eserleri

Nevâî adına telif edilen eserlerin çeşitliliği, onun sanat ve bilim alanlarındaki teşvik edici ve yönlendirici rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Musikî alanında da Nevâî adına yazılmış birçok eserin varlığı kaynaklarda zikredilmiş, ancak bu eserlerin bir kısmı zamanla kaybolmuştur. Özellikle Mevlâna Sâhib-i Belhî, Üstad Kul Muhammed, Divâne Hüsâmî, Ebû'l-Vefâ-ı Harezmi ve Şâh Muhammed Dilduz-i Herevî gibi isimler tarafından kaleme alınan eserler günümüze ulaşmamıştır. Bununla birlikte, Nevâî'ye ithaf edilen ve günümüze ulaşmayı başaran dört önemli çalışma kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

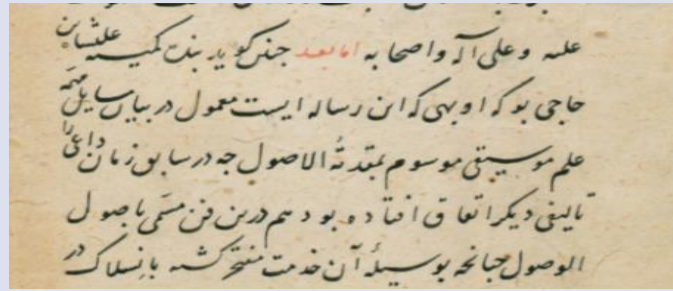
I. Nevâî'ye takdim edilen ilk eser, Nizâmüddin Ali Şâh b. Hâcî Bûke Evbehî'nin (933/1526'da hayatta) *Aslû'l-vasl* (Usûlu'l-vüsûl) adlı eseridir ki elimize ulaşmamıştır. Ancak bu eserin ikinci versiyonu veya özeti *Mukaddimetü'l-usul* adıyla tek bir nüshası olarak günümüze ulaşmıştır.

Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis*'inde Evbehî'den Horasan'ın ünlülerinden biri olarak bahsederek onun hoş meşrepli, makbul ve hat sanatında mahir bir kişi olduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Evbehî, Nevâî'nin isteği üzere musikî ilminde *Aslû'l-vasl* adlı eserini çok kapsamlı ve detaylı bir şekilde kaleme almıştır. Ancak bu eserin hacimli ve teferruatlı olduğundan dolayı Nevâî kendisinden daha kısa bir

⁴⁸ Muhammed Emin Buhârî, *Muhitu't-tevârih*, Bibliothèque Nationale, nr. 1548, 75b.

⁴⁹ Nevâî, *Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis*, 144.

eser yazmasını istemiş. Evbehî de Nevâî'nin bu isteği üzere *Aslû'l-vasl*'ını özetleyerek *Mukaddimetü'l-usûl* adlı eserini telif edip Nevâî'ye takdim etmiştir.⁵⁰

Şekil 2: Evbehî, *Mukaddimetü'l-usul*, İstanbul Ün. nr. 1097, vr. 1b

«اما بعد: چنین گوید بندهء کمینه، **علیشاه بن حاجی بوکه اوبهی**، که این رساله ایست معمول در بیان مسائل مهمهء علم موسیقی موسوم به **مقدمه الاصول**؛ چه در سابق زمان داعی را تألیفی دیگر اتفاق افتاده بود هم در این فن مسّی به **اصول الوصول**...»

II. Nevâî'ye takdim edilen ikinci eser, Mevlâna Benâî Kemâlüddîn Alî b. Muhammed-i Herevî'ye (ö. 918/1512) aittir. Benâî, *Risâle der musikî* adlı eserini 888 (1483) yılında Herat'ta kaleme almış ve büyük övgülerle Nevâî'ye sunmuştur.⁵¹ Eserinin mukaddimesinde, başta müzik ilmi olmak üzere, tahsil ettiği bütün ilimlerin Nevâî'nin katkıları, yönlendirmeleri, iltifatları ve himayeleri sayesinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Ayrıca, aralarındaki bir anlaşmazlık nedeniyle Nevâî ile ilişkilerinin bozulduğunu belirterek bu durumu düzeltmek ve af dilemek amacıyla eserini Nevâî'ye ithafen yazdığını dile getirmiştir:

«هر چه درین فن و سایر علوم مفهوم و معلوم نمود، همه به حسن تربیت و عاطفت و یمن رعایت و عنایت دولتمندی بود که این دعاگوی مخلص و هوادار متخصص حلقه اخالص او در گوش دل و غاشیه اختصاص او بر دوش جان داشت ... از تعرض و اعتراض، اعراض و اغماض نموده عفو فرماید»

“Öğrendiğim ve idrâk ettiğim bu ilim (musikî) ve diğer ilimler, tam bir samimiyetle duacısı olduğum, ihlâsla hizmet halkasını can kulağına bağladığım ve can ü gönül ile kendimi kendisine adadığım devlet sahibi olanın güzel terbiyesi, iltifatı ve himayesi sayesinde gerçekleşmiştir.”⁵²

Benâî, eserinde Evbehî'den ve daha önce musikî ilminde yazdığı eserinden bahsettiğine göre, Evbehî'nin eserinin 888'den (1483) önce yazdığı söylenebilir.⁵³

III. Nevâî'ye takdim edilen üçüncü eser, Mevlâna Abdurrahman-ı Câmî'nin (ö. 898/1492) *Risâle-i Musikî* adlı eseridir. Nevâî, ilim erbabına her zaman büyük saygı göstermiştir. Ancak Abdurrahman-ı Câmî'ye olan saygısının, hoca- talebe ve mürid ilişkisi içinde çok yüksek bir seviyede olduğu söylenebilir. Bu durum, Nevâî'nin eserlerinde ve döneminde yazılan kaynaklardan açıkça

⁵⁰ Seyid Muhammed Taki Hüseyini, *Tahkîk ve Tashîh-i Mukaddimetü'l-usûl-i Nizâmüddin Ali Şâh-i Evbehî* (Tahran: İntişarat-ı Sure-i Mihr, 1400), 17.

⁵¹ Ali b. Muhammed Mimâr Benâî, *Risâle der Musikî*, ed. Daryuş Safvet- Taki Bineş (Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1368), 27.

⁵² Mimâr Benâî, *Risâle der Musikî*, 5-6.

⁵³ Mimâr Benâî, *Risâle der Musikî*, 27.

anlaşılmaktadır. Nevâî, eserlerinde Câmî'yi övmüş ve takdir etmiş; benzer şekilde Câmî de Nevâî'ye büyük övgülerle karşılık vermiştir.⁵⁴

Nevâî, Evbehî'nin ve Benâî'nin musikî risalelerini okuduktan sonra pek memnun kalmamış ve bu eserleri yetersiz bulmuştur. Bu sebeple, Abdurrahman-ı Câmî'den bu konuda daha nitelikli bir eser yazmasını istemiştir. Ancak Nevâî'nin bu ifadeleri, sadece Câmî'ye duyduğu sevgiden kaynaklanıyor denebilir. Zira Evbehî'nin ve Benâî'nin eserleri incelendiğinde, bu eserlerin musikî konularını işleme ve açıklama açısından ne kadar değerli ve kaliteli olduğu açıkça anlaşılmaktadır.⁵⁵

Câmî, kaleme aldığı musikî risalesinde, Nevâî'nin adını zikretmemişse de “kerem sahibi” bir zatın isteği üzerine eserini yazdığını açıklamıştır. Câmî, eserin mukaddimesinde gençliğinden itibaren musikî ilmi ve ameli ile ilgilendiğini bu şekilde açıklamıştır:⁵⁶

«در عنفوان شباب ... خاطر را به تعلم علم موسیقی آهنگ کرده بودم و قواعد علمی آن را به چنگ آورده، گاه در قوانین تالیف آن لیبی می گشادم و گاه در موازین ایقاعی آن دستی می زدم. اما به واسطه تقلب ادوار و تغلب حوادث لیل و نهار، خاطر از آن افسانه فراموش کرده بود و لب از آن ترانه خاموش مانده تا درین ایام از ناصیه احوال بعض کرام، که آن دستان را شنیده بود و به آن داستان آرمیده، چنان تفرس کردم که مکنون ضمیر منیرش آن است که از آن افسانه حرفی به روی کار آرم و از آن ترانه صدایی در گوش روزگار بگذارم»

“Gençliğimde hevesli bir şekilde musikî ilmini öğrenmeye başladım ve bu ilmin kaidelerine ve kanunlarına vâkıf oldum. Bazen bu ilmin telifi ve tasnifinde sözler söyledim, bazen de îkâ vezinlerinde çalışmalar yapardım fakat zamanın şartlarından dolayı dudaklarımı terennüme kapattım ve bu ilimden uzaklaştım. Ta ki durumu öğrenen bazı kerem sahibi dostların parlak zihinlerinin bu ilimde bir eser yazmamı talep ettiklerini öğrenene kadar. Bu nedenle bu eseri yazdım...”

Câmî'nin eseri, bir mukaddime, iki bab ve bir hâtime ile düzenlenmiş yirmi üç bölümden oluşmaktadır. Eser, müziğin klasik konularını ele almakta olup telif tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Benâî'nin *Risâle der musikî*'sinden sonra, yani 888 (1483) yılından sonra kaleme alındığı söylenebilir.

IV. Nevâî'ye takdim edilen dördüncü eser, Zeynülâbidin Muahmmmed b. Mahmud Hüseyinî'nin, *Kanun-i amelî ve ilmî-i musikî* adlı eseridir.⁵⁷ Hüseyinî, mukaddimesinde açıkladığı üzere eserini bazı dostların isteği üzere yazmış ve Ali Şîr Nevâî'ye takdim etmiştir:

همایون طلعت فرخنده رای
که عالم یافت از فیضش نوایی
امیر دین علیشیر آنکه دایم
یه یمن دولتش دین هست قایم
بود آوازه اش مشهور دوران

⁵⁴ Nureddin Abdurrahman Câmî, *Divan*, ed. Muhammed Ruşen (Tahran: İntişarat-ı Nigah, 1394), 21; Nureddin Abdurrahman Câmî, *Risâle-i Münşeât*, ed. Abdu'l-Ali Nur Ahrârî (Türbet-i Câm: İntişarat-ı Ahmed-i Câm, 1383), 94; Ali Şîr Nevâî, *Hamsetü'l-mütehayirîn*, ed. Mehdi Ferahani (Tahran: Ferhengistan-ı Zeban ve Edeb-i Farsi, 1381), 33.

⁵⁵ Hüseyinî, *Tahkîk ve Tashîh-i Mukaddimetü'l-usûl-i Nizâmüddin Ali Şâh-ı Evbehî*, 17; Nevâî, *Hamsetü'l-mütehayirîn*, 36.

⁵⁶ Nureddin Abdurrahman Câmî, *Bahâristân ve Resâil-i Câmî*, ed. A'la Han Efsahzad vd. (Tahran: Miras-ı Mektub, 1379), 181.

⁵⁷ Hüseyinî'nin eserine ulaşamadık ancak bu kitabın Tâcikistan'da yayımlandığını Esedullah Şuur'ın makalesinden öğreniyoruz. Bk. Esedullah Şuur, “Sehm-i Mîr Alî Şîr Nevâî der Rüşd-i Mûsîkî-i İlmî ü Amelî der Ahd-ı Teymûrîyân”, *Name-i Baysungur* 1 (1398), 33.

نه تنها در عراق است و صفاهان

“Mübarek yüzlü, uğurlu fikirli (bir zat) ki âlem onun feyzinden neva (ahenk ve nasip) buldu...”

Emir-i din Ali Şîr, o ki devletinin bereketinden din daima kaimdir.

Onun âvâzesi (şöhreti) sadece Irak’ta ve Isfahan’da değil tüm âlemde yankılanmıştır...⁵⁸

Sonuç

Emir Ali Şîr Nevâî, İslâm medeniyetinin ilerlemesine ve gelişmesine önemli katkılarda bulunan, 15. yüzyılın önde gelen edebî ve siyasî şahsiyetlerinden biridir. Babasının Timur İmparatorluğu’ndaki üstlendiği görevler sayesinde siyaset ve ilim erbabıyla yakın ilişkiler kurmuş, bu da onun entelektüel çevrelerle etkileşimini güçlendirmiştir. Herât, Şîrâz, Meşhed, Esterâbâd ve Semerkant gibi dönemin önemli ilim merkezlerinde eğitim alan Nevâî, Timur İmparatorluğu’nun sultanı Hüseyin Baykara’nın tahta çıkmasının ardından, onun davetiyle siyaset sahnesine adım atmıştır.

Emir Ali Şîr Nevâî, siyaset anlayışını ilim ve kültür üzerine temellendirerek halka mahsus medreseler, kütüphaneler, hastaneler ve bostanlar gibi birçok yapıyı inşa ettirmiştir. Aynı zamanda dönemindeki âlimleri ve sanatçıları himaye ederek talebelerin yetişmesine büyük destek sağlamıştır. Kendisi bir müellif ve sanatçı olmanın yanı sıra, diğer yazarları ve sanatçıları da ilmî ve sanatsal eserler telif etmeye teşvik etmiştir.

Kaynaklar Nevâî’nin ilmî mertebesinden ve sanat sahasındaki yeteneklerinden bahsetmektedirler. Özellikle kitap sanatları ve musikî alanındaki yeteneği ön plana çıkarılmıştır. Bir vasıtaıyla ünlü musikîşinas Abdülkâdir-i Merâğî’nin öğrencilerinden olan Nevâî, kendisi musikî ile ilgilendiği üzere bu sanatla iştigal edenleri de himaye etmiştir. Nevâî’nin musikî konusunda icraatı dört başlık altında değerlendirebiliriz:

I. Himaye ve teşvik: Nevâî, musikî ilmini ve sanatını öğrenmeye büyük teşviklerde bulunmuştur. Dönemin Üstad Kul Muhammed, Şeyh-i Nâyî ve Hüseyin-i Udî gibi büyük üstatlar, kaynaklarda belirtildiği üzere Nevâî’nin himayeleri ve teşvikleri sayesinde üstatlık makamına erişmişlerdir. Bu destekler, musikî alanında yetenekli kişilerin yetişmesine ve bu sanatın gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

II. Kültürel meclislerin düzenlenmesi ve musikî icrası: Nevâî, ilmî ve kültürel meclislere büyük önem vermiştir. Kaynaklarda Nevâî’nin kendisi tarafından düzenlenen veya düzenlenmesine vesile olduğu birçok meclisten bahsedilmiştir. Bu meclislerde sâzendeler ve hânendeler düzenli olarak katılımcılar arasında yer almış ve musikî konserleri icra etmişlerdir.

III. Musikînin çeşitli formlarında beste yapmak: Nevâî kendisi nakış ve peşrev gibi musikî formlarında birçok beste yapmıştır. Ayrıca birçok sanatçıya da besteler yaptırmıştır. Kaynaklarda Nevâî’nin kendi gazeli üzerine Abdullah Mürvârid-i Kirmânî’ye yaptırdığı beste dillere destan olduğu kaydedilmiştir.

VI. Musikî nazariyatında eser telif etmek: Nevâî’nin teşvik ve himayeleri sayesinde musikî’nin ilmî boyutunda birçok çalışma yapılmış, ancak bu çalışmaların bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Tespit edilen eserlere bakıldığında, musikî nazariyatında Nevâî’ye sunulan ve günümüze ulaşan dört önemli eser bulunmaktadır: Ali Şâh b. Hâcî Bûke Evbehî’nin *Mukaddimetü’l-usûl*, Mevlâna

⁵⁸ Şuur, “Sehm-i Mîr Alî Şîr Nevâî der Rüşd-i Mûsikî-i İlmî ü Amelî der Ahd-ı Teymûriyân”, 30.

Benâî'nin *Risâle der musikî*, Abdurrahman-ı Câmî'nin *Risâle-i Musikî* ve Zeynülâbidin Muhammed Hüseyinî'nin *Kanûn-ı amelî ve ilmî-i musikî* adlı eserleri bunlardandır.

Kaynakça

- Abik, Ayşehan Deniz. *Ali Şîr Nevayî'nin Risaleleri Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem, Münşeât: Metin Gramatikal İndeks-Sözlük*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993.
- Beyani, Mehdi. *Ahvâl ü Âsâr-ı Hoşnüvisân*. Tahran: İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran, 1345.
- Buhârî, Muhammed Emin. *Muhitu't-tevârih*. Paris: Bibliothèque Nationale, nr. 1548.
- Câmî, Nureddin Abdurrahman. *Bahâristân ve Resâil-i Câmî*. ed. A'la Han Efsahzad vd. Tahran: Miras-ı Mektub, 1379.
- Câmî, Nureddin Abdurrahman. *Divan*. ed. Muhammed Ruşen. Tahran: İntişarat-ı Nigah, 3. Basım, 1394.
- Câmî, Nureddin Abdurrahman. *Risâle-i Münşeât*. ed. Abdu'l-Ali Nur Ahrârî. Türbet-i Câm: İntişarat-ı Ahmed-i Câm, 1383.
- Çağman, Filiz. "Bihzad". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/147-149. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992.
- Çengî, Derviş Ali. *Tuhfetüs'-sürûr*. Petersburg: Oriental Institute of the Russian Academy of Sciences in St Petersburg, RF-Span D 403.
- Efendi, Abdullah b. İsa Beg. *Riyâzu'l-ulamâ ve Hıyâzü'l-fudalâ*. ed. Ahmed Hüseyini-i Eşkuri. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Târihi'l-Arabîyye, 2010.
- Eminî-i Herevî, Sadreddin İbrahim. *Fütâhât-ı Şâhî*. ed. Muhammed Rıza Nasiri. Tahran: Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengi, 1383.
- Es'adî, Human. "Hayât-ı Musikâyî der Devrân-ı Timuriyân: ez Semerkand tâ Herat". *Faslnâme-i Mâhûr* 14 (1380), 29-39.
- Fahrî, Mâcid. *Tarihu'l-Felsefetü'l-İslâmîyye*. Beyrut: Dâru'n-Neşr, 1974.
- Gutas, Dimitri. *Yunanca Düşünce Arapça Kültür (Bağdat'ta Yunanca Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumu)*. çev. Lütfü Şimşek. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- Hândmîr, Gıyâsüddîn. *Meâsirü'l-mülûk (be zamîne-i hâtime-i hulâsatü'l-ahbâr ve kânun-ı hümayûnî)*. ed. Mir Haşim Muhaddis. Tahran: İntişarat-ı Resa, 1372.
- Hândmîr, Gıyâsüddîn. *Mekârimü'l-ahlâk*. ed. Ali Ekber Aşîk. Tahran: Miras-ı Mektub, 1378.
- Hândmîr, Gıyâsüddîn. *Tarih-i Habibü's-Siyer*. ed. Muhammed Debirsiyaki. IV Cilt. Tahran: Hayyam, 1380.
- Hüseyini, Seyid Muhammed Taki. *Tahkîk ve Tashîh-i Mukaddimetü'l-usûl-i Nizâmüddin Ali Şâh-ı Evbehî*. Tahran: İntişarat-ı Sure-i Mihr, 1400.
- İsfahânî, Mirza Habib. *Tezkire-i Hat ve Hattâtân*. çev. Rahim Çavuş Ekberi. Tahran: Kitabhane-i Müstevfi, 1369.
- Kartal, Ahmet. "BAYKARA MECLİSİ'NDEN YANSIMALAR -Edebî Meclisler, Meşhur Hânende, Sâzende ve Rakkâslar, Gizli İlimler, Türkistân'dan Mâverâünnehir'e Yapılan Kervan Yolculuğu-11". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31/31 (25 Aralık 2023), 370-420.
- Kaya, Önal. "Ali Şîr Nevâyî'nin Dîvânları". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2007), 46-56.
- Kut, Günay. "Ali Şîr Nevâyî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2/449-453. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989.

- Levend, Agah Sırrı. *Ali Şîr Nevâî (Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler)*. 4 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968.
- Mairambek Kyzy, Lira. "Ali Şîr Nevâyî'nin Eserlerindeki Müzik Terimleri Bağlamında Timurlularda Müzik". *Route Educational & Social Science Journal* 8/8 (2021), 157-171.
- Mimâr Benâî, Ali b. Muhammed. *Risâle der Musikî*. ed. Daryuş Safvet - Taki Bineş. Tahran: Merkez-i Neşr-i Danişgahi, 1368.
- Mîrhând, Hamîdüddîn Muhammed. *Ravzatü's-safâ' fî sireti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ*. ed. Cemşid Kiyanfer. 15 Cilt. Tahran: İntişarat-ı Esatir, 1380.
- Mîrhând, Hamîdüddîn Muhammed. *Ravzatü's-safâ' fî sireti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ*. ed. Cemşid Kiyanfer. 15 Cilt. Tahran: İntişarat-ı Esatir, 1380.
- Muhit Tabâtabâyî, Mir Seyyid Muhammed. "Risâle-i Musikî-i Gomnâm". *Mecelle-i Musikî* 10-11 (1320), 12-24.
- Münşî-i Kumî, Ahmed. *Gülistân-ı Hüner*. ed. Ahmed Süheyli-i Hansari. Tahran: İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng-i İran, 1352.
- Nedîm, Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Nevâî, Ali Şîr. *Divân-ı Eş'ar*. ed. Rüknüddîn Hümâyûn Ferruh. Tahran: İntişarat-ı Kitabhane-i İbn Sina, 1342.
- Nevâî, Ali Şîr. *Hamsetü'l-mütehâyirîn*. ed. Mehdi Ferahani. Tahran: Ferhengistan-ı Zeban ve Edeb-i Farsi, 1381.
- Nevâî, Ali Şîr. *Külliyat ve Münşeât*. Paris: Bibliothèque Nationale, Supplément Turc, nr. 316-317.
- Nevâî, Ali Şîr. *Külliyât-ı Nevâyî*. ed. Günay Kut. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Nevâî, Ali Şîr. *Mecâlisü'n-nefâis*. ed. Tayyar Lavçı - Süyüme Ganiyeva. Taşkent: Özbekistan SRR Fenler Akademisi, 1961.
- Nevâî, Ali Şîr. *Münşeât*. Bakü: Azer Neşr, 1926.
- Nevâî, Ali Şîr. *Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis*. ed. Ali Asgar Hikmet. Tahran: İntişarat-ı Menuçihri, 1363.
- Pakbaz, Rueen. *Dâiretü'l-me'ârif-i Tarih-i Hüner*. Tahran: Ferheng-i Muasır, 6. Basım, 1386.
- Sabâ, Muhammed Muzaffer Hüseyin. *Tezkire-i Rûz-i Ruşen*. ed. Muhammed Hüseyin Rükznâde-i Âdemiyyet. Tahran: İntişarat-ı Kitabhane-i Razi, 1343.
- Sabitzade, Mansure (ed.). "Risale-i Necmeddin Kevkebi". *Se Risale-i Musiki-i Kadim-i İran (Kevkebi, Gaznevi ve Gümnam)*. Tahran: Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengi, 1381.
- Safa, Zebihullah. *Tarih-i Edebiyat der İran*. VIII Cilt. Tahran: İntişarat-ı Firdevs, 3. Basım, 1364.
- Şefîi-i Kedkenî, Muhammed Rıza. "Rah-ha-yı intişar-ı yek şiir der kadim". *Buhara* 36 (1383), 35-61.
- Şuur, Esedullah. "Sehm-i Mîr Alî Şîr Nevâî der Rûşd-i Mûsikî-i İlmî ü Amelî der Ahd-ı Teymûrîyân". *Name-i Baysungur* 1 (1398), 17-33.
- Türk, Vahit. "Türkiye'de Ali Şîr Nevâyî Çalışmaları". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 52 (27 Ekim 2021), 403-442. <https://doi.org/10.24155/tdk.2021.190>
- Vâhidî-i Cûzcânî, Muhammed Yakub. *Emir Ali Şîr Nevâî-Fânî*. Kabil: Encümen-i Tarih, 1346.
- Vâsıfî, Zeynüddin Mahmûd. *Bedâyi'u'l-vekâyi*. ed. Aleksandr Nikolaevich Boldyrev. 2 Cilt. Tahran: Bünyad-ı Ferheng-i İran, 1349.

Zahîrüddîn Muhammed Bâbü. *Bâbürnâme*. ed. Şefika Yarkin. Kabil: Bahir, 1386.